

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ
КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МИНТАҚАВИЙ МАРКАЗИ**

**“ИЖТИМОЙ МЕНЕЖМЕНТНИНГ ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ”
МОДУЛИ БЎЙИЧА
ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА**

Тошкент - 2020

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 7 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи: Ж.Холбеков - социология фанлари доктори, профессор

Тақризчи: А.Н. Алиқориева – Ўзбекистон Миллий университети, Социология кафедраси доценти, соц.ф.н.

Ўқув -услугий мажмуа Ўзбекистон миллий университети Кенгашининг қарори билан наизга тавсия қилинган (2020 йил 24 декабрдаги №3-сонли баённомаси)

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	12
III. НАЗАРИЙ МАЪЛУМОТЛАР	16
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	34
V. ГЛОССАРИЙ.....	44
VI. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	46

I. ИШЧИ ДАСТУР

КИРИШ

Дастур Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда тасдиқланган «Таълим тўғрисида»ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги «Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида»ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5847-сонли Фармонлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги «2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4358-сонли ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги «Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 797-сонли Қарорларида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 22 февралдаги «Социологик тадқиқотлар ўтказишни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5667-сонли Фармонида жамият ҳаётининг фундаментал соҳаларидаги мавжуд вазиятни таҳлил қилиш, илғор хорижий ҳамда маҳаллий методологик тадқиқотлар асосида илмий твсиялар ишлаб чиқиш, бунда комплекс социологик тадқиқотларнинг сифат жиҳатдан мутлақо

янги инновацион услуб ва воситаларини шакллантириш вазифалари белгиланган.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 22 майдаги “Олий ўқув юртидан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 304-сонли Қарорида олий ўқув юртидан кейинги таълимга қўйилган талаблар, шунингдек халқаро стандартларни ҳисобга олган ҳолда олий таълим юртлари профессор-ўқитувчиларининг малакасини ошириш қоидалари белгиланган.

Юқорида келтирилган муҳим меъёрий ҳужжатларда қайд этилган вазифалар ҳозирги кунда социология фанининг долзарб вазифаларини замонавий бошқарув илмининг, хусусан ижтимоий менежмент, бошқарув социологияси, сиёсий бошқарув йўналишларида тўпланган назарий ва амалий билимлар ҳамда илғор инновацион тажрибалар асосида ўрганишни тақозо этади. Бу эса ўз навбатида замонавий ижтимоий менежмент назарияси, тарихи, шунингдек тармоқлар йўналишидаги социологик тадқиқотларга бўлган эҳтиёжни янада кучайтирмоқда.

Бугунги кунда мамлакатимиздаги бир қатор ОТМ да социология предметининг ўқитилаётганлиги, бир неча олий ўқув юртларида социология бўлимларининг фаолият олиб бораётганлигидан келиб чиқсак, масаланинг муҳимлиги янада ойдинлашади. Зеро, социология бўйича илмий-академик ва илмий-педагог кадрларни тайёрланиши мавжуд ижтимоий муаммоларни илмий асосланган тавсиялар асосида ўрганиш, прогнозлаш, режалаштириш ва лойиҳалаштириш имкониятларини оширади. Шу маънода социологик таълим тизими самарадорлигини ошириш, мазкур соҳада фаолият юритаётган педагогларни замонавий билим ҳамда амалий кўникма ва малакалар билан қуроллантириш, замонавий хорижий тажрибаларни ўрганиш ва таълим амалиётига тадбиқ этиш бугунги куннинг долзарб вазифасидир. “Ижтимоий менежментнинг замонавий муаммолари” модули айнан мана шу йўналишдаги масалаларни ҳал этишга қаратилган.

“Ижтимоий менежментнинг замонавий муаммолари” курси олий таълимнинг бакалавриат йўналишида ўқитиладиган гуманитар фанлар туркумига киради ва “Социология” фани таркибида ўқитилади. Айниқса, ижтимоий менежмент муаммоларини тадқиқ этишга сезиларли ҳисса қўшган йирик социолог олимлар, уларнинг методологик ёндашувларини ўрганиш муҳимдир. Айнан социология фанининг улар томонидан тадқиқ қилинган муҳим муаммолари, хусусан, замонавий жамиятни ижтимоий муаммоларини олдиндан кўра билиш (башорат қилиш), прогнозлаш, режалаштириш, лойиҳалаштириш, дастурлаш ва шулар асосида социал технологияларни қўллаш ва ижтимоий ташкилотлар фаолиятига жорий этиш тамойилларини ва методологияларини ўқитиш зарурияти ошмоқда. Бу айниқса ўзининг ривожига аниқ ижтимоий йўналишга (векторга) эга бўлган Ўзбекистон учун аҳамиятлидир.

“Ижтимоий менежментнинг замонавий муаммолари” модули бўйича дастурда социология фанининг тармоқ йўналишлари бўлган Бошқарув социологияси ва Сиёсий социология фанларининг бугунги кунда эришган энг сўнги илмий маълумотларига алоҳида ўрин ажратилган, шунингдек унда назарий хулосалар билан бирга эмпирик материалларга таянилди.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Модулнинг мақсади: педагог кадрларни ижтимоий муаммоларини олдиндан кўра билиш (башорат қилиш), прогнозлаш, режалаштириш, лойиҳалаштириш, дастурлаш ва шулар асосида социал технологияларни қўллаш ва ижтимоий ташкилотлар фаолиятига жорий этиш тамойилларини ва методологияларини ўқитишнинг замонавий усулларида самарали фойдаланишга доир амалий тавсияларни беришдан иборат.

Модулнинг вазифалари:

- “Социология” йўналишида педагог кадрларнинг назарий ва касбий билим, кўникма ва малакаларини такомиллаштириш;
- педагогларнинг тизимли фикрлаш ва ижодий-инновацион фаоллик даражасини ошириш;

- социологияни ўқитишнинг муаммоли ва инновацион технологиялари тажрибаларини ўзлаштиришга ёрдамлашиш;
- ижтимоий менежмент, хусусан ижтимоий жараёнларни бошқариш назарияси ва амалиётининг тадрижий ривожига, шунингдек социал бошқарув предмети ва структурасига оид назарий билимлар ва амалий кўникмалар билан қуроллантириш;
- ижтимоий менежментнинг муҳим муаммоси бўлган бошқарув цикли ҳақида тизимли тасаввурларни шакллантириш;
- бошқарувнинг инсон омилига оид билим, кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантириш;
- “Социология” йўналишида ўз устида ишлаш, қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларини амалиёт ва ишлаб чиқаришдаги инновациялар билан ўзаро интеграциясини таъминлаш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

Модулни ўзлаштириш якунида тингловчилар қуйидаги янги билим, кўникма, малака ва компетенцияларга эга бўлишлари лозим:

Тингловчи:

- жамиятнинг социал тизим (социум) сифатидаги шаклланиши, функционал мавжудлиги ва ўзгариши меъёрларини;
- жамиятнинг социал структураси ва социал тизимларини;
- ижтимоий меъёрларнинг ўзгариш тенденцияларини;
- социал маконда урбанизация ва ахборотлашган жамият моделлари;
- замонавий социологик тадқиқотлар методикаси ва техникасини;
- ижтимоий муаммоларни олдиндан кўра билиш (башорат қилиш), прогнозлаш, режалаштириш, лойиҳалаштириш, дастурлаш ва шулар асосида социал технологияларни қўллаш ва ижтимоий ташкилотлар фаолиятига жорий этиш тамойилларини ва методологияларини;

- “социологик тадқиқот” тушунчаси, социологик билиш тизимида унинг функцияларини;

- тараққиёт тизимида ижтимоий хизмат: назарий-методологик асосларини;

- ижтимоий хизмат кўрсатишни такомиллаштиришнинг концептуал жиҳатларини;

- ижтимоий хизмат концептининг ижтимоий тавсифини *билиши* керак.

Тингловчи:

- АҚШ, Европа, Канада, Россия, Хитой, Япония ва Марказий Осиё социология фани ривождаги устувор масалалар ва замонавий назарий-методологик концепцияларини таҳлил этиш;

- ижтимоий менежментнинг муҳим муаммоси бўлган бошқарув цикли ҳақида тизимли тасаввурларни шакллантириш;

- бошқарувнинг инсон омилига оид билим, кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантириш;

- социологик тадқиқот жараёни билан боғлиқ асосий тушунчалар, социологик тадқиқот натижаларини амалиётга қўллашга доир, шунингдек тадқиқот методологияси ва методини аниқлаш, уларнинг ўхшашлиги ва фарқли жиҳатларини ажрата олиш;

- ижтимоий муносабатларнинг социал жиҳатларини тадбиқ этиш;

- интернет кибермаконида мувозанатсизликни мувозанатлаш;

- интернет кибермаконида ахборот олиш маданияти, унинг асосий восита ва турларини социологик таҳлил қилиш *кўникмаларига* эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- ташкилот, муассаса ва идораларда социологик тадқиқ қилинган статистик маълумотлардан илмий-педагогик фаолиятда фойдаланиш;

- социология фанида ижтимоий меъёр, хулқ-атвор меъёрлари ва девиантлик ҳолатларининг намоён бўлишига доир, миграция жараёнларининг кечиши, ҳолати ва истиқболига доир прогностик тасаввур қила олиш;

- маълумотлар йиғиш методларини умумий таснифи ва турлари тўғрисида, шунингдек ҳужжатлар, бирламчи маълумотлар таҳлилин аналга ошира олиш;

- инсон манфаатларини таъминлашда ижтимоий хизмат кўрсатишнинг аҳамияти, ижтимоий хизматнинг маданий жиҳатлари ва ўзига хосликлари, ижтимоий хизмат кўрсатишнинг институционаллашуви, ижтимоий хизмат парадигмалари ва улардан самарали фойдаланиш;

- бошқарув фаолиятида инсон омили аҳамиятини билиши ва инсон манфаатлари ҳамда эркинликларини жорий этиш;

- маълумотларни компьютерда қайта ишлаш ва таҳлил қилишнинг янги усулларини оптималлаштириш *малакаларига* эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- замонавий социологиянинг махсус ва тармоқ йўналишлари асосий категориялари, назарий ва амалий соҳаларда эришган ютуқлари, муаммолари ва уларнинг ривожланиш истиқболларини белгилаш ва таҳлил қилиш;

- социологик тадқиқот натижаларидан давлат ва жамият манфаати ривожда фойдаланиш, социологнинг ахлоқ Кодексидан келиб чиқиб маълумотларни ижобий мақсадларга йўналтириб лойиҳалаш;

- замонавий социология фанининг назарий ва амалий ютуқларини илмий ижодкорликка йўналтириб лойиҳалаш;

- ижтимоий жараёнларни моделлаштириш ва башорат қилиш;

- ижтимоий соҳада қўлланиладиган илмий ёндашувларни ижтимоий ҳаётга тадбиқ этиш;

- ахборотлашган жамият тўғрисида илгари сурилган концептуал ғоялар ва уларнинг истиқболи тўғрисидаги қарашларни таҳлил эта олиш;

- социология фанидаги долзарб муаммоларни аниқлаш ва ечимини топиш;

- назарий-методологик билимларни қўллаган ҳолда давлат буюртмасига оид муаммовий масалаларни ечишга оид тадқиқотларни бажариш *компетенцияларига* эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

Амалий машғулотларда тингловчилар ўқув модуллари доирасидаги ижодий топшириқлар, кейслар, ўқув лойиҳалари, технологик жараёнлар билан боғлиқ вазиятли масалалар асосида амалий ишларни бажарадилар.

Амалий машғулотлар замонавий таълим услублари ва инновацион технологияларга асосланган ҳолда ўтказилади. Бундан ташқари, мустақил ҳолда ўқув ва илмий адабиётлардан, электрон ресурслардан, тарқатма материаллардан фойдаланиш тавсия этилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Ижтимоий менежментнинг замонавий муаммолари” модули ўқув режадаги “Педагогнинг касбий профессионаллигини ошириш” ва мутахассислик фанлари блокадаги барча ўқув модуллари билан узвий боғланган.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар социология фанининг назарий ва методологик асосларини, шунингдек, ижтимоий бошқарувга оид замонавий назарий ғоялар ва амалий натижаларга асосланган хулосалар чиқариш, социологик тадқиқотлар маълумотларидан амалий фойдаланиш методларини қўллаш бўйича касбий компетентликка эга бўладилар.

“Ижтимоий менежментнинг замонавий муаммолари” модули бўйича соатлар тақсимооти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат			
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси		
			Жами	Назарий	Амалий
1.	Бошқарув назарияси ва амалиёти: тадрижий ривож ва ҳозирги ҳолати	4	4	2	2
2.	Ижтимоий менежментнинг базавий тушунчалари: бошқарув цикли; социал технологиялар; ташкилотлар	4	4	2	2
3.	Ижтимоий менежментда инсон омили	4	4	2	2
4.	Ташкилотда ижтимоий-руҳий ресурслар ва уларни амалга оширишда эмпирик тадқиқотларнинг ўрни	4	4		2

	Жами: 14 соат	14	14	6	8

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Бошқарув назарияси ва амалиёти: тадрижий ривож ва ҳозирги ҳолати (2-соат).

1. Ижтимоий менежментда бошқарув назариялари ва концепцияларининг келиб чиқиши ва ривожланиш босқичлари
2. Ижтимоий менежментнинг предмети ва структураси
3. Бошқарув ва менежментнинг замонавий тамойиллари

2-мавзу: Ижтимоий менежментнинг базавий тушунчалари: бошқарув цикли; социал технологиялар; ташкилотлар

1. Ижтимоий олдиндан кўра билиш (башорат) ва прогнозлаш
2. Ижтимоий менежментнинг муҳим триадаси: ижтимоий режалаштириш, ижтимоий лойиҳалаштириш, ижтимоий дастурлаш
3. Социал технологиялар – ижтимоий менежментнинг муҳим инструменти сифатида
4. Ташкилотлар – ижтимоий бошқарувнинг муҳим омили

3-мавзу: Ижтимоий менежментда инсон омили (2-соат).

1. Бошқарувнинг инсон омили: ғоя ва амалиёт
2. Ижтимоий менежментда бошқарув услуги тушунчаси
3. Бошқарув жараён сифатида: иштирокми ёки биргаликдаги иштирок?
4. Ижодий жамоани бошқариш ва ижодий салоҳиятни бошқариш

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ

ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

1. “Кейс-стади” услуби (Case study method).

«Case study» - инглизча сўзлар бирикмаси бўлиб («case» – аниқ вазият ёки ҳодиса, «study» – ўрганмоқ), унинг маъноси аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишга қаратилган услубни (методни) англатади. Мазкур услуб дастлаб 1921 йилда Гарвард университетиде иқтисодий бошқарув фанини ўқитишда қўлланилган. Кейсда очиқ ахборот ёки аниқ воқеа-ҳодисалардан вазият сифатида таҳлил мақсадида фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидаги пунктларни қамраб олади: Ким? (Who?), Қачон? (When?), Қерда? (Where?), Нима учун? (Why?), Қандай?/ Қанақа? (How?), Нима? (What?).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш Босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	☐ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ☐ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ☐ ахборотни умумлаштириш; ☐ ахборот таҳлили; ☐ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	☐ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ☐ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ☐ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	☐ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ☐ муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш; ☐ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ☐ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	☐ якка ва гуруҳда ишлаш; ☐ муқобил вариантларни амалда қўллаш

	имкониятларини асослаш; ☐ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ☐ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш
--	--

Кейс: Муаммо сифатида турли хил жамиятдаги ижтимоий ҳодисалар наъмуналари олинади. Бунда турли жадваллар орқали қиёсий материаллар тайёрланади. Ижтимоий тизим ва жараёнларнинг даврий ўзгариши тенденциялари аниқланади, бунинг сабабларининг умумий жиҳатлари ўрганилади.

Кейсни бажариш босқчилари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг (индивидуал ва кичик гуруҳда).
- Дастурни тўғри ишлаши учун бажариладиган ишлар кетма-кетлигини белгиланг (жуфтликлардаги иш)

2. “Assessment” усули.

Усулнинг мақсади: мазкур усул таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали тингловчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Усулни амалга ошириш тартиби: “Assessment”лардан маъруза машғулотларида тингловчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, шунингдек, семинар ва амалий машғулотларда мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, хусусан, ўзини-ўзи баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, assessment га қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

Изоҳ: Ҳар бир катакдаги тўғри жавоб 5 балл ёки 1-5 балгача баҳоланиши мумкин.

3. “Тушунчалар таҳлили” усули:

Усулнинг мақсади: мазкур усул тингловчиларни мавзу буйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш,

баҳолаш, шунингдек, янги мавзу бўйича дастлабки билимлар даражасини ташҳис қилиш мақсадида қўлланилади.

Усулни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- тингловчиларга мавзуга ҳамда бобга тегишли сўзлар, иборалар ва тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳ тартибида);
- тингловчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач, ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тўғри ва тўлиқ изоҳини ўқиб эшиттиради ёки слайд орқали намойиш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тўғри жавоблар билан ўзининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

Намуна: “Маърузадаги таянч тушунчалар таҳлили”

Тушунчалар	Сизнингча бу тушунча қандай маънони англатади?	Қўшимча Маълумот
<i>Бошқарув</i>	<i>Субъектнинг (бошқарув субъектининг) объектга (бошқариладиган нарса ёки инсон, гуруҳ, жамоа ва б.) унинг (уларнинг) хусусиятларини ёки хатти-ҳаракатини мақсадга мувофиқ тарзда ўзгартиришига қаратилган таъсирдир</i>	
<i>Менежмент (ингл. to manage - бошқариш)</i>	<i>Ташкилотни (фирма, компания ёки унинг бир қисмини) бошқаришдир</i>	
<i>Ташкилот</i>	<i>Умумий мақсадларга эришиш мақсадида фаолият юритадиган ва фаолияти онгли равишда тартибланадиган инсонлар гуруҳи</i>	
<i>Ижтимоий менежмент (социал бошқарув)</i>	<i>Социал жараёнларга режалаштирилган мақсадларга эришиш мақсадида таъсир кўрсатиш жараёнидир</i>	

<i>Социал жараёнлар</i>	<i>Ташилотлар, ижтимоий гуруҳлар, одамлар орасидаги муносабатларда юз берадиган ҳодасалар ва ўзаро ҳаракатларнинг мажмуасидир</i>	
<i>Ижтимоий гуруҳлар</i>	<i>Индивидларнинг кичик ассоциациялардан тортиб йирик ташилотлар ва жамият даражасигача бўлган улкан жабҳаларда бир-бирлари билан тизимли тарзда ўзаро хатти-ҳаракатлар ва муносабатларда бўлувчи гуруҳларини англаувчи тушунча</i>	

1. “Инсерт” техникасидан фойдаланилган ҳолда матнни ўқиб чиқинг.

2.

2. Олинган маълумотларни индивидуал соҳаларга ажратинг. Қалам билан қўйилган белгилар асосида «БББ» жадвалини тўлдиринг.

“Инсерт” техникаси қондаси:

<p>1. Матнни ўқиб чиқинг.</p> <p>2. Олинган маълумотларни диққат билан ўрганиб, соҳаларга ажратинг. Қалам билан ҳар бир қаторга қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:</p> <p style="padding-left: 40px;">V – биламан;</p> <p style="padding-left: 40px;">+ – янги маълумот;</p> <p style="padding-left: 40px;">– – билганларимга зид;</p> <p style="padding-left: 40px;">? – мени ўйлантиради</p>

III. НАЗАРИЙ МАЪЛУМОТЛАР

№	Мавзу саволлари	Биламан	Билишни хоҳламан	Билиб олдим
1	2	3	4	5
1.	Бошқарув ва менежмент: умумий ва фарқли жиҳатлари			
2.	Бошқарув назарияси ва амалиёти: тадрижий ёндашув			
3.	Ижтимоий жараёнлар: уларни олдиндан кўра билиш, прогнозлаш ва режалаштириш			
4.	Ижтимоий жараёнларни лойиҳалаш ва дастурлаш муаммолари			
5.	Ижтимоий жараёнларни ташкилотлар воситасида бошқаришда социал технологияларнинг ўрни			

1-МАВЗУ: БОШҚАРУВ НАЗАРИЯСИ ВА АМАЛИЁТИ: ТАДРИЖИЙ РИВОЖИ ВА ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ

Режа:

1. Ижтимоий менежментда бошқарув назариялари ва концепцияларининг келиб чиқиши ва ривожланиш босқичлари
2. Ижтимоий менежментнинг предмети ва структураси
3. Бошқарув ва менежментнинг замонавий тамойиллари

Таянч иборалар:

Бошқарув, менежмент, бошқарув концепциялари, модель, субъект, объект, ташкилот, тартиблаш.

Ижтимоий менежмент - бу жамият ҳаётининг муайян соҳасини ривожлантириш самарадоригини таъминлаш учун ишлаб чиқилган бошқарув тизимининг элементларидан биридир, чунки ишлаб чиқариш жараёнида бирлашмада (корхонада) маълум иқтисодий натижаларга эришишга қаратилган фаолият билан бирга ижтимоий муаммолар ҳал қилинади.

Ижтимоий муаммолар ва менежмент билан боғлиқ бўлган боғланишларнинг мураккаб тизимидан ижтимоий менежмент асосан ишлаб чиқаришни бошқариш билан бевосита боғлиқ бўлганларни ва унда ишлайдиган ижтимоий гуруҳлар призмаси орқали кўриб чиқади.

Ижтимоий бошқарув объекти - бу бутун соҳани эмас, балки унинг таркибий қисмларидан асосан ишлаб чиқаришни бошқаришнинг ижтимоий механизмидир. Албатта, ишлаб чиқариш жамоаларида содир бўлаётган ижтимоий жараёнларни муваффақиятли тартибга солиш уларни иқтисодий жараёнлар билан мувофиқлаштиришни талаб қилади. Жамиятнинг ижтимоий бирлиги сифатида ишлаб чиқариш жамоаси одамларнинг ижтимоий ҳаётидаги кўплаб жараёнларнинг марказини ташкил этади, бу жамиятнинг ижтимоий иқтисодий уносабатларинин турларини акс эттиради: иқтисодий, сиёсий, ахлоқий, эстетик ва бошқалар.

Ижтимоий ҳодисалар ишлаб чиқариш жамоаси фаолиятининг барча соҳаларига кириб боради. Ижтимоий муаммоларни ҳал этиш эса ишлаб чиқариш самарадорлигини муваффақиятли оширишда кучли омил ҳисобланади. Ижтимоий менежментнинг энг муҳим вазифаси ишлаб чиқаришни бошқариш учун ижтимоий механизмни шакллантиришнинг назарий асосларини яратишдир. Ушбу муаммони ҳал қилишда муҳим рол бевосита иқтисодий тизимларнинг ишлаб чиқариш ва ижтимоий ривожланишида иштирок этиш ҳуқуқига эга бўлган жамоанинг ўзига берилади.

Ишлаб чиқаришни бошқаришнинг ижтимоий муаммолари ишлаб чиқаришни бошқаришдан анча заиф ўрганилган, шунинг учун бу муаммоларни ўрганиш методикаси ва методикаси ишлаб чиқилмаган. Сўнгги йилларда жонланиш юз берди, бошқарув психологияси ва меҳнат жамоаси социологиясида янги илмий йўналишлар пайдо бўлди. Ушбу соҳадаги социологик тадқиқотларнинг салбий томони - менежментнинг ўрганилаётган социологик муаммолари ва мамлакат иқтисодиёти ҳолати ўртасидаги заиф алоқадир.

Бошқаришнинг ижтимоий механизмини ривожлантиришга маҳаллий (А.М. Омаров, В.И. Сивич, Э.Н. Рудин, А.В. Филиппов), шунингдек чет эл олимлари катта ҳисса қўшдилар.

Менежмент тушунчаси бир қатор билим соҳаларида мустаҳкам ўрнашган; у иқтисодий фанларда ҳам, дунёқарашда ҳам қўлланилади. Аммо унинг мазмуни ва аҳамияти асосан ўрганилаётган объектнинг ўзига хос хусусиятлари билан белгиланади.

Техник қурилмалар, машиналар ва механизмларни бошқариш, тирик организмлардаги ҳар хил жараёнларни бошқариш тўғрисида, яъни. биологик жараёнларни бошқариш ёки инсон хулқ-атвори тўғрисида. Ушбу тушунча жамоадаги ижтимоий ҳодисалар ва жараёнларни тавсифлаш учун ишлатилади.

Ижтимоий бошқарув тоифалари тизимини шакллантириш учун менежмент фанининг тоифаларига асосланиш мақсадга мувофиқдир. Менежментнинг вазифаси тизимни барқарорлаштириш, уни динамик мувозанат, сифат аниқлиги ва яхлитлигини таъминловчи қонунларга мувофиқлаштиришдир.

Ишлаб чиқаришнинг ижтимоий муаммоларини ўрганишда бошқа фанлар - фалсафа, иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, ижтимоий психология, статистика, ахборот назарияси ва бошқаларни қўллаш зарур.

Ижтимоий бошқарувнинг моҳиятини тавсифлаш учун мақсад, эҳтиёж, қизиқиш каби тоифаларни билиш зарур.

Мақсад - ишлаб чиқариш ва бошқариш жараёнида одамлар фаолиятининг режалаштирилган натижасидир. Шахс ишлаб чиқариш жараёнида иштирок этади ва шу билан бирга, унинг иродасига бўйсунishi керак бўлган қонун каби, ўз ҳаракатларининг усули ва хусусиятини белгилайдиган онгли мақсадини амалга оширади. Мақсад эҳтиёжнинг функцияси сифатида пайдо бўлади.

Ирода - бу шахс томонидан ўз фаолиятини онгли ва мақсадга мувофиқ тартибга солиш, мавжуд режага мувофиқ ҳаракат қилиш ва мақсадга эришиш йўлидаги тўсиқларни енгиб ўтиш қобилиятидир.

Эҳтиёж у билан мақсадга эришиш имконияти ўртасидаги зиддиятни ифодалайди, шу билан иқтисодий тизимларнинг ишлаши, ривожланиши ва уларнинг ўзаро таъсирини белгилайди. Онгли эҳтиёжлар ишлаб чиқариш жараёнида фаол, мақсадга мувофиқ фаолият манбаига айланади; Шу билан бирга, эҳтиёжлар ўзгаради, миқдорий ва сифат жиҳатидан ўсиб боради. Ушбу лавозимдан менежмент - бу эҳтиёжларни қондириш мақсадида ишлаб чиқариш фаолияти жараёнига киритилган уюшган бошқарув гуруҳлари ва объектив мавжуд объектлар ва ҳодисалар ўртасидаги зиддиятларни бартараф этишга қаратилган фаолиятнинг махсус шакли.

Таркиб жиҳатидан менежмент фанида шаклланган ва ижтимоий бошқарув учун аҳамиятли бўлган тоифаларни ажратиш мумкин. Булар бошқарув субъектлари, бошқарув субъектларининг фаолияти сифати ва хулқ-атвори, субъектларнинг ижтимоий-иқтисодий мавқеи, ишлаб чиқаришнинг ташкилий тузилмаси бўлинмаси, бошқарув тизимининг тузилиши, субъектларга бошқарув таъсирлари, иқтисодий шароит ва натижалар ва бошқалар. Мундарижа бўйича ижтимоий бошқарувнинг барча тоифаларини бир неча гуруҳларга бўлиш мумкин.

Назорат саволлари:

- 1. Бошқарув ва ижтимоий менежментнинг умумий ва фарқли жиҳатлари нимада?*
- 2. Ижтимоий менежмент соҳасидаги асосий қарашларни келтиринг*
- 3. Менежмент назарияси ва амалиётидаги асосий босқичларни санаб беринг*

Адабиётлар:

1. Тощенко Ж.Т. Социология управления. Учебник. – М.: Центр социального прогнозирования и маркетинга, 2011. – 300 с.
2. Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.
3. Холбеков А.Ж., Жумаев Р.З., Умарова Н.Т. ва бошқалар. Бошқарувнинг ижтимоий-сиёсий йўналишлари / Ўзбекистон Республикаси Президенти

хузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги НМИУ, 2007. – 762 б.

4. Холбеков А.Ж., Махмудов И., Равшанов Ф. Замонавий раҳбар: маънавий фазилатлар, психологик қиёфа ва касбий маҳорат. – Т.: Академия, 2008. – 80 б.

5. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. С польск. С.М. Червонной. – М.: Логос, 2005. – 664 с.

2-МАВЗУ: ИЖТИМОЙ МЕНЕЖМЕНТНИНГ БАЗАВИЙ ТУШУНЧАЛАРИ: БОШҚАРУВ ЦИКЛИ, СОЦИАЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАР, ТАШКИЛОТЛАР

Режа:

1. Ижтимоий олдиндан кўра билиш (башорат) ва прогнозлаш
2. Ижтимоий менежментнинг муҳим триадаси: ижтимоий режалаштириш, ижтимоий лойиҳалаштириш, ижтимоий дастурлаш
3. Социал технологиялар – ижтимоий менежментнинг муҳим инструменти сифатида
4. Ташкилотлар – ижтимоий бошқарувнинг муҳим омили

Таянч иборалар:

Бошқарув жараёни, бошқарув цикли, ташкилот структураси, социал технологиялар, ижтимоий прогнозлаш, ижтимоий режалаштириш, ижтимоий лойиҳалаштириш, ижтимоий дастурлаш

Ижтимоий менежментнинг базавий тушунчаларини кўриб чиқамиз.

Бунда аввало ижтимоий бошқарув субъектларини тавсифловчи тоифаларга тўхталиш зарур.

1. Ижтимоий бошқарув субъектлари. Булар ижтимоий-иқтисодий ишлаб чиқаришни бошқариш тизимлари иерархиясида жой эгаллайдиган ва ишлаб чиқаришни бошқаришда маълум функцияларни бажарадиган гуруҳлар (менежерлар, ижрочилар). Мавзу ўзининг мақсадлари, эҳтиёжлари, қизиқишлари ва йўналишини ташувчиси бўлиб, интеллектуал муносабат билан

унга қўйилган муаммоларни ҳал қилади; самарадорлик ҳақидаги ғояларига яқинроқ бўлган стратегияни танлаш. Ижтимоий менежмент предмети - бу эҳтиёжлар, қизиқишлар, йўналишлар тўпламини ифодалайдиган, белгиланган мақсадларни ҳал қиладиган, ишлаб чиқариш жараёнидаги у ёки бу бўлинма ёки бўғинни бошқариш ишониб топширилган ва бу эрда ўзининг шахсий имкониятларини амалга оширадиган шахс.

2. Бошқарув ходимлари. Ижтимоий менежмент учун ҳақиқий субъективлик муҳим аҳамиятга эга, бу белгиланган функцияларга риоя қилишни эмас, балки ишлаб чиқариш жараёнида гуруҳ салоҳиятини амалга оширишнинг тўлиқлиги ва захиралардан фойдаланиш имкониятини англатади.

3. Бошқарув гуруҳларининг иерархик тузилиши - бир-бирига нисбатан буюртма қилинган ва ишлаб чиқаришни бошқариш иерархияси таркибида маълум даражани эгаллаган, яъни уларга бошқарув мақомини берадиган (яъни юқори, ўрта, қуйи) бошқарувнинг ижтимоий механизми субъектларининг тўплами.

4. Субъектларнинг бошқарув онги. Бунга уларнинг ҳаракатларини қўзғатадиган эҳтиёжлар, қизиқишлар ва йўналишлар киради. Бошқарув онгининг асосини бошқарув гуруҳлари кадриятлари тизими, уларнинг "муҳим" - "муҳим эмас", "муҳим" - "аҳамиятсиз" нарсалар ҳақидаги ғоялари ташкил этади.

Қийматга йўналтиришнинг моҳиятини билиб, бошқарув гуруҳлари ҳақиқий вазиятда ўзини қандай тутиши ва келажакда ўзларини қандай тутиши ҳақида тахминий фикр юритишингиз мумкин.

Мотивация - бу меъёр-қиймат онгининг намоён бўлишидир. Бунда муҳим жиҳатлар қуйидагилардир:

биринчидан, амалий фаолиятда бир хил ишлаб чиқариш шароитида раҳбарларнинг турли гуруҳлари турлича мотивларни келтириб чиқаради;

иккинчидан, бошқарув гуруҳларининг норма-қиймат онги умумий фуқаролик функциясини бажаради, яъни раҳбарларнинг ривожланишининг ижтимоий даражасини, уларнинг ҳокимият ва мулкнинг у ёки бу шаклига муносабатини тавсифлайди;

учинчидан, раҳбарнинг муайян бошқарув услубига йўналтирилганлиги.

5. Субъектларни бошқариш фаолияти - тизимнинг бошқарув иерархиясида маълум бир жойни эгаллаган шахслардан амалга оширилиши талаб қилинадиган белгиланган қоидаларга мувофиқ ҳаракатлар ва ҳаракатлар. Барча соҳалардаги бошқарув фаолияти юридик ва маъмурий ҳужжатларга бўйсунди (лавозим йўриқномалари, бўлимлар тўғрисидаги низом ва бошқалар).

6. Бошқарув хатти-ҳаракати - уларни тушуниш асосида амалга ошириладиган ишлаб чиқариш жамоасини бошқариш жараёнидаги ҳаракатлардир. Бунда бошқарувчининг хатти-ҳаракатлари етакчилик услубига ҳам боғлиқдир.

7. Бошқарув гуруҳларининг ўзаро алоқаси - умумий мақсад ва манфаатлар асосида ўзаро йўналтирилган бошқарув жараёни барча иштирокчиларининг ҳулқ-атворидир.

Ҳар бир бошқарув гуруҳининг ўзаро алоқалари мавжуд, аммо уларнинг ўзаро таъсири тизими турли тизимлар таркибидаги элементлар ва кучларнинг таркибида ўзаро фарқ қилади. Уларнинг ваколатлари (ҳуқуқлари) моҳияти бошқарув тизимида етакчининг даражасини белгилайди.

Бошқарувнинг ўзаро таъсири бевосита ва билвосита алоқалар турларига бўлинади. Тўғридан-тўғри ўзаро алоқалар менежерлар ва бўйсунувчилар ўртасидаги муносабатлар орқали намоён бўлади; билвосита алоқалар эса айрим гуруҳлар иши натижаларининг бошқалар иш шароитлари ва натижаларига таъсирида билинади.

8. Бошқарув гуруҳларининг расмий позицияси - бу бошқарув тизимидаги меҳнат тақсимотининг функционал жараёни асосида аниқ вазифалар, ҳуқуқ ва мажбуриятлар билан белгиланадиган бошқарув жараёнининг элементиدير. Ижтимоий менежментда расмий позиция кўпроқ имкониятга эга бўлиб, у субъект эгаллаган бошқарувнинг ижтимоий механизмидаги ўрнини акс эттиради, бу қуйидагилар билан тавсифланади:

- белгиланган ва аслида бажарилган вазифаларнинг мазмуни;

- ушбу субъектга берилган ҳуқуқлар миқдори;

-ушбу расмий даражада амалга оширилиши керак бўлган ролга асосланган хатти-ҳаракатлар ҳамда ушбу лавозимни эгаллаганларнинг хатти-ҳаракатларидир.

9. Бошқарув кучини субъектлар ўртасида тақсимлаш бошқарув гуруҳларини иерархик қурилиши учун асосдир. Ижтимоий бошқарув механизмининг барча субъектлари даражалари ва куч миқдори бўйича фарқланади.

10. Бошқарув гуруҳларининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати қуйидагилардан иборат:

-мамлакат аҳолиси учун умумий бўлган манбалардан олинадиган имтиёзлар, асосийси иш ҳақи;

-мақом характерининг афзалликлари, яъни. эгаллаб турган лавозим мақоми билан бевосита боғлиқ бўлган имтиёзлар;

-хизмат кўрсатувчи ходимлар, транспорт, офис билан таъминлаш.

Умуман олганда, субъектнинг иқтисодий мавқеи унинг иқтисодий тизимларни бошқариш жараёнидаги расмий позициясига боғлиқ.

11. Менежмент маданияти - бу иқтисодий бошқарув тизими учун кадриятлар, ижтимоий меъёрлар, мотивлар ва хулқ-атвор меъёрларига асосланган барқарор анъанавий қоидалар тўплами.

Ижтимоий жараёнлар ва ҳодисаларни бошқариш самарадорлиги ташкилотнинг инсон салоҳиятидан тўлиқ фойдаланиш, ташкилий маданиятни ривожлантириш, ишбилармонлик руҳини қарор топтириш, янгиликка боғлиқдир. Иқтисодий тизимлар фаолиятининг натижаларини тавсифлаш учун иқтисодий ва ижтимоий жиҳатлардан фойдаланилади. Ижтимоий соҳани тавсифлаш учун ҳаёт ва меҳнат шароитлари ва ишлаб чиқаришнинг хусусиятларини тавсифловчи кўрсаткичлардан фойдаланилади. Ижтимоий бошқарув учун қўшимча кўрсаткичлардан фойдаланиш керак:

- ходимнинг сифатини тавсифловчи (новаторлар, ихлосмандлар, фидойи, лоаферс ва бошқалар) кўрсаткичлар;

- ташкилий тартиб, яъни барча тоифадаги ишчиларни бошқариш ва ишлаб чиқариш жараёнида ҳаракатларнинг изчиллиги, буюртмаларнинг аниқлиги, мобил алоқа.

Ишлаб чиқаришни бошқаришнинг ижтимоий механизми фаолияти боғлиқ бўлган иқтисодий шароитларни тавсифловчи категориялар. Мулкка муносабат - иқтисодий фарқларни ва турли хил ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги муносабатлар характерини ифодалайди. Мулкчилик субъект солиқларни тўлаганидан сўнг, ўз ҳаракатларининг фойдали натижасини тўлиқ ўзлаштирган ҳолда, ресурслар бўйича ҳар қандай ҳаракатларни амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлишини англатади, шунингдек уларнинг оқибатлари учун тўлиқ молиявий жавобгарликни ўз зиммасига олади. Ижтимоий бошқарувдаги мулк шакли ўртасидаги муносабатлар унинг субъектларининг муносабатлари ва иқтисодий ҳолатини шакллантиради. Иқтисодий бошқарув механизми - бошқарувнинг аниқ шаклларида давлат мулк муносабатларини акс эттиради. Бошқаришнинг иқтисодий механизми бу таъсир кўрсатувчи воситалар тўпламидир (булар иқтисодий рағбатлантириш, рағбатлантириш, санкциялар, солиқлар ва бошқалар) ва воситалар (бошқарув усуллари - иқтисодий, ташкилий, маъмурий ва ижтимоий-психологик)

Иқтисодий механизмнинг иқтисодий воситалари ва воситалари ишлаб чиқаришнинг турли соҳаларида ва унинг турли даражаларида субъектлар томонидан нимани, қандай қилиб ва қандай қилиб амалга ошириш мумкин ёки мумкин эмаслигини белгилайди.

Назорат саволлари:

1. *Ижтимоий прогнозлашнинг аҳамияти нималарда намоён бўлади?*
2. *Ижтимоий менежмент таркибидаги ижтимоий жараёнларни бошқаришга оид муҳим триадани санаб беринг*
3. *Социал технологиялар деганда нимани тушунасиш?*
4. *Ижтимоий бошқарувда ташкилотнинг ўрни қандай фаолият билан боғлиқ?*

Адабиётлар:

1. Тощенко Ж.Т. Социология управления. Учебник. – М.: Центр социального прогнозирования и маркетинга, 2011. – 300 с.
2. Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.
3. Холбеков А.Ж., Жумаев Р.З., Умарова Н.Т. ва бошқалар. Бошқарувнинг ижтимоий-сиёсий йўналишлари / Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги НМИУ, 2007. – 762 б.
4. Холбеков А.Ж., Махмудов И., Равшанов Ф. Замонавий раҳбар: маънавий фазилатлар, психологик қиёфа ва касбий маҳорат. – Т.: Академия, 2008. – 80 б.
5. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. С польск. С.М. Червонной. – М.: Логос, 2005. – 664 с.

Интернет ресурслари

1. www.lib.socio.msu.ru
2. <http://www.socioline.ru>
3. <http://www.socio.rin.ru>
4. <http://www.sociologos.narod.ru>

3-МАВЗУ: ИЖТИМОЙ МЕНЕЖМЕНТДА ИНСОН ОМИЛИ

Режа:

1. Бошқарувнинг инсон омили
2. Ижтимоий менежментда бошқарув услуги тушунчаси
3. Бошқарув жараён сифатида: иштирокми ёки биргаликдаги иштирок?
4. Ижодий жамоани бошқариш ва ижодий салоҳиятни бошқариш

Таянч иборалар:

Инсон омили, шахс структураси, шахснинг ижтимоий фаоллиги, шахснинг социал хулқ-атвори, шахснинг социал хатти-ҳаракати, бошқарув услуги, иштирок, ижодий жамоа, ижодий салоҳият, шахс креативлиги, раҳбар шахси, раҳбар профессиограммаси

Ишлаб чиқаришни бошқаришнинг ташкилий таркиби - бошқарувнинг ижтимоий механизми субъектларининг ўзаро муносабатларини, уларнинг ишлаб чиқариш ва бошқариш жараёнидаги ўзаро муносабатларини акс эттиради. Юқорида тавсифланган айрим тоифалар менежмент фани томонидан ишлаб чиқилган ва ижтимоий бошқарув назариясининг контсептуал аппарати асосини ташкил этади, ижтимоий менежмент ушбу тоифаларни менежмент фанидан қарз олади ва менежментнинг ўзига хос ижтимоий муаммолари эчимини ҳисобга олган ҳолда уларни тузатади.

Менежментнинг ижтимоий муаммолари ва уларнинг турларига тўхталайлик. Аввало, ижтимоий муаммоларни тахминан бир неча гуруҳларга бўлиш мумкин:

- меҳнатнинг ижтимоий муаммолари;
- ноишлаб чиқариш соҳаси муаммолари.

Менежмент соҳасида бу ишлаб чиқаришни турли даражаларида бошқариш билан шуғулланадиган бошқарув гуруҳлари мавжуд: а) профессионал менежерлар (вазирдан тортиб устагача); б) касби менежмент функцияларини бажаришни талаб қиладиган мутахассислар (хуқуқшунослар, иқтисодчилар, технологлар).

Ишлаб чиқаришни бошқариш жараёнида вужудга келадиган ижтимоий муаммоларга бошқарув кадрлари таркиби, уларнинг бошқарув иерархиясидаги мавқеи, уларни танлаш, жойлаштириш ва янгилашдаги нуқсонлар, улар орасидаги бошқарув кучини тақсимлаш ва бошқарув ишларининг сифати билан боғлиқ муаммолар киради. Ишлаб чиқаришни бошқаришнинг шу ва бошқа кўплаб ижтимоий муаммоларининг ҳал қилинмаганлиги ижтимоий бошқарувни ўрганишни талаб этади. Мамлакатдаги ҳозирги вазият нафақат 30-йиллардан, балки 80-йиллардан ҳам кескин фарқ қилади. Ишлаб чиқаришни бошқариш учун биринчи навбатдаги масала – бу ижтимоий буюртмага эҳтиёж, иқтисодий бошқарувнинг ижтимоий муаммоларини ўрганишдир. Бундай шароитда ижтимоий менежмент кўйидаги функцияларни бажариши керак:

- тушунтириш - салбий ҳодисаларнинг сабабларини англаштириш;
- ахборот - ўзгаришларнинг бориши, қаерда содир бўлаётгани, ижтимоий тузилманинг қайси жиҳатлари таъсир қилиши, буларнинг барчасига турли хил ижтимоий гуруҳларнинг муносабати қандай, уларнинг хатти-ҳаракатлари стратегияси тўғрисида ишончли маълумотларни тақдим этиш;
- башоратли ва муҳандислик - долзарб муаммоларни ҳал қилиш учун лойиҳаларни ишлаб чиқиш.

Ижтимоий менежмент иқтисодий бошқарувнинг ижтимоий механизмининг назарий ва услубий асосларини белгилайди, бу эса ўз навбатида жамият қиёфасини ва унинг динамикаси хусусиятини белгилайди. Менежментнинг ижтимоий муаммоларини ўрганиш ишлаб чиқаришни бошқариш субъектлари ва бошқарув гуруҳлари иерархиясини шакллантиришга имкон беради:

- ушбу гуруҳлар мавжуд бўлган ва ишлайдиган шароитлар;
- ҳокимият иерархиясида ва ишлаб чиқаришни бошқариш тизимида гуруҳларга берилган у ёки бу позиция;
- ваколатларни тартибга солиш;
- бошқарув гуруҳлари ҳаракатлари олиб келадиган натижалар, ишлаб чиқариш ва бошқарув иқтисодиётининг ривожланиш даражаси.

Ижтимоий ишлаб чиқаришни бошқариш тизимининг турли қисмларида пайдо бўладиган менежментнинг ижтимоий муаммоларига қуйидагилар киради:

1. Мавжуд ҳокимият иерархияси томонидан юзага келадиган муаммолар:

а) ишлаб чиқаришни бошқариш марказий органлари қўлида бошқарув иерархиясининг юқори даражаларида ҳокимиятнинг ҳаддан ташқари концентрацияси; б) маънавиятсизлик, пассивлик, сохта «меҳнатсеварлик», қобилиятсизлик каби ижтимоий хусусиятларга эга бўлган бошқарув кадрларининг сифатсиз таркиби; в) бошқарув кадрларини шакллантириш ва янгилаш учун номенклатура усулидан фойдаланиш, яъни улар раҳбарлик қилиши керак бўлган жамоаларнинг ортида олиб бориладиган «аппарат ўйинлари» асосида танлаш ёки уларни озод қилиш амалиёти.

2. Бошқарув муносабатлари тизимида, турли хил бошқарув органлари ва ижрочилар ўртасида ҳокимият ва ижтимоий имтиёزلарни тақсимлашда бошқарув кадрларининг ҳуқуқий мақоми билан боғлиқ муаммолар: а) бошқарув тизимининг барча даражаларида бошқарув органларида тарқатиш ҳуқуқлари, иқтисодий кучларнинг етишмаслиги; б) уларнинг реал меҳнат ҳиссаси учун барча имтиёزلарнинг етарли эмаслиги.

3. Иқтисодий механизм яратадиган муаммолар: а) мавжуд иқтисодий механизмдан келиб чиқадиган муаммолар, молиялаштириш ва кредит бериш, ишлаб чиқариш жараёнини ҳисобга олиш ва назорат қилиш; б) паймент ишлаб чиқариш жараёнларини амалга оширишда муайян қийинчиликлар юзага келадиган тўлов, ташкилот ва меҳнатни муҳофаза қилишдаги нуқсонлар.

Жамоанинг хатти-ҳаракатлари ўз навбатида етакчининг маълум хатти-ҳаракатларини келтириб чиқаради. Ижтимоий бошқарув механизми ичида айлана доираси шаклланади, ундан чиқиб кетиш у қадар осон эмас.

4. Ишлаб чиқаришнинг пасайиши натижасида вужудга келган ижтимоий муаммолар, уларнинг аҳамияти уларнинг локализация чуқурлиги билан боғлиқ. Иқтисодий хулқ-атворнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи – “хўжайин туйғуси” ишлаётганлиги ёки ишламаслиги ҳамда ишлаб чиқариш муаммоларини ким аслида ҳал қилишига боғлиқ. Бунда ишлаб чиқаришни бошқариш услуби

иқтисодий тизимлар, бошқарув гуруҳлари кучининг тузилишига, шунингдек бошқарув гуруҳларининг маълум моделларни қабул қилишга, тегишли шароитларда ишлашга тайёрлик, бошқарув гуруҳларининг ўзларининг динамикасин, уларнинг ижтимоий фазилатларидаги ўзгаришларига, меҳнатга бўлган муносабатига ҳам боғлиқдир.

Инсоният тарихи шуни кўрсатадики, сўнгги юз йил ичида билим ва техник ютуқлар ҳажми аввалги барча даврларга қараганда кўпроқ ўсди. Ижтимоий хусусиятларнинг ўзгариши ҳам тезлашмоқда. Ижтимоий тизимнинг энг муҳим хусусиятлари бу ўз-ўзини янгилаш, ўзини кўпайтириш ва прогрессив ривожланишдир. Ишлаб чиқаришнинг моддий-техник базасининг ўзгариши табиий равишда унинг ижтимоий хусусиятларининг ўзгаришига олиб келади. Ижтимоий жараён деганда, умуман олганда ижтимоий ташкилот ҳолатларининг ёки унинг алоҳида таркибий элементларининг кетма-кет ўзгариши тушунилади. У маълум бир ички ва ташқи шароитлар таъсири остида амалга оширилади, таркибий қисмларининг ўзаро таъсирининг барқарор тартибига, давомийлигига ва маълум бир натижага йўналтирилганлигига эга. Саноатдаги барча ижтимоий жараёнлар ўзаро боғлиқдир. Уларнинг ҳеч бирини "соф" шаклида умумий тизимдан ажратиб бўлмайди. Бир ижтимоий жараён бошқасини ва учинчисининг натижасини келтириб чиқариши мумкин. Масалан, техника ёки технологияни ўзгартирадиган инновацион жараён профессионал тузилманинг ўзгаришига ёрдам беради ва бу, ўз навбатида, ҳаракатчанликка олиб келиши мумкин. Бошқарув жараёнлари умуман бошқа барча жараёнларнинг интенсивлиги ва мазмунига бевосита таъсир қилади. Ижтимоий ташкилот ичидаги ижтимоий жараёнларнинг умумийлиги унинг барча таркибий элементларининг узлуксиз ҳаракати бўлиб, умуман олганда ижтимоий ташкилотнинг ўзгаришига ёки унинг кўпайишига олиб келади.

Ижтимоий жараёнлар турли мезонларга кўра таснифланади. Энг тўлиқларидан бири ишлаб чиқариш ташкилотининг қуйи тизими сифатида ижтимоий ташкилотнинг ўзига хос функцияларини таҳлил қилишга асосланган тасниф деб ҳисобланади. Ушбу функсияларга қуйидагилар киради:

-мақсадли - умуман ишлаб чиқариш ташкилотининг асосий вазифасини (мақсадини) амалга ошириш;

-интерфаол - мақсадли функцияни энг яхши амалга ошириш учун ижтимоий қадриятлар ва воситалар ёрдамида ташкилот аъзоларини бирлаштириш;

-ўзгарувчан-қўллаб-қувватловчи - ташкилот аъзоларининг ва ташкилотнинг ўзи такрор ишлаб чиқариш ва ижтимоий мақомини ўзгартириш (ошириш).

Корхонанинг ижтимоий ташкилотининг мақсадли функцияси доирасида биринчи гуруҳ жараёнлари ажралиб туради. У билан чамбарчас боғлиқ бўлган меҳнат ва қийматга йўналтирилган жараёнлар, яъни жамоа аъзоларининг қиймат йўналишларини шакллантириш ва ривожлантиришдир. Иккинчи гуруҳга интеграцион ижтимоий жараёнлар - бошқарув, алоқа ва тартибга солиш жараёнлари киради. Бу шунингдек, гуруҳга интеграциялашувни қўллаб-қувватловчи жараёнларни ўз ичига олади: бошланғич жамоаларда етакчилик ва етакчилик, бошланғич жамоаларни бирлаштириш ва ажратиш, шахсни гуруҳга қўшиш ва ундан чиқиш ва бошқалар. Учинчи гуруҳ - ўзгаришни қўллаб-қувватловчи жараёнлар - ҳаракатчанликни ўз ичига олади, яъни ташкилотдаги шахслар ва ижтимоий гуруҳлар мақомининг ўзгариши, шунингдек, унинг атроф-муҳитидаги ташкилот мақомининг ўзгаришини ифодаловчи жараёнлардир.

Миқёс мезонига кўра глобал ва маҳаллий ижтимоий жараёнларни ажратиш керак. Илмий-техникавий инқилоб, аҳолининг билим даражасининг ўсиши ва бошқалар бундай жараёнларга мисол бўлиши мумкин. Маҳаллий жараёнлар ҳам жамиятда, ҳам унинг алоҳида қуйи тизимларида содир бўлиши мумкин: тармоқ, минтақавий, ташкилий (алоҳида ташкилотларда юзага келади). Бироқ, улар бутун жамиятга таъсир қилмайди, балки чекланган миқёсда маълум ўзгаришларни келтириб чиқаради.

Турли минтақалар ва тармоқларда бир хил турдаги маҳаллий жараёнлар турли сабабларга кўра келиб чиқиши ва турли интенсивлик ва йўналиш билан тавсифланиши мумкин. Бунга мисол - аҳолининг ҳаракатчанлиги ва кадрлар

ҳаракатидир. Бир минтақада миграция қишлоқдан шаҳарга, бошқасида - аксинча, шаҳардан қишлоққа ўтади. Бир соҳада кадрлар алмашинуви нолга яқин, иккинчисида бу жуда катта ва ҳоказо.

Глобал жараён алоҳида маҳаллий жараёнлардан иборат бўлиши мумкин. Бундан ташқари, маҳаллий одамлар баъзан глобал йўналишга қарама-қарши йўналишга эга. Шундай қилиб, одатда "демографик портлаш" деб номланадиган глобал жараён кўплаб маҳаллий демографик жараёнлардан иборат бўлиб, уларнинг баъзилари (айрим мамлакатлар ва минтақаларда) аҳоли сонининг тез ўсишига, бошқалари унинг оддий кўпайишига, бошқалари эса сонларнинг камайиши билан боғлиқ.

Мақсадга эришиш призмаси орқали ижтимоий жараёнларни кўриб чиқиб, хулоса қилиш мумкинки, ҳар қандай жараёнлар маълум бир вазиятда тизимда қандай ўзгаришларга олиб келишига қараб, ишлаш, ривожланиш ёки таназзулга айланиш жараёнига айланиши мумкин. Юқорида айтиб ўтилганидек, саноат кўп мақсадли ижтимоий-техник тизим эканлиги сабабли, маълум бир ижтимоий жараённи баҳолашда ушбу тизимнинг мақсадлари комплексдан келиб чиқиш керак. Ижтимоий ташкилотнинг функциялари ва мақсадлари кўплаб ташкилотлар ва корхоналарнинг функциялари ва мақсадларида амалга оширилади. Корхонанинг ижтимоий ташкилотининг функциялари - мақсадли, интеграл ва ўзгаришларни қўллаб-қувватловчи - саноатнинг ижтимоий ташкилотига ҳам хосдир. Жамият керак бўлганда барча ижтимоий жараёнларни бошқариши мумкин эмас. Шу маънода, ижтимоий жараёнларнинг ички механизмларини билиш катта амалий аҳамиятга эга.

Иқтисодий ва ижтимоий жараёнларнинг ўзаро боғлиқлиги ва алоқадорлигини алоҳида таъкидлаш зарур. Моддий ишлаб чиқариш ҳам жамият ривожланишининг шарти, ҳам асосидир. Шу маънода ижтимоий муносабатларнинг хилма-хиллигидан ишлаб чиқариш муносабатларини ажратиб кўрсатиш мумкин, уларнинг жами жамиятнинг иқтисодий асосини ташкил этади. Бу тузилма муносабатларнинг моҳияти ва мазмунини белгилайди: сиёсий, ҳуқуқий ва бошқалар.

Иқтисодий асос - бу ишлаб чиқариш муносабатларининг ривожланиш даражасига мувофиқлиги даражасига қараб кейинги ривожланишни оладиган жамиятнинг ишлаб чиқарувчи кучлари билан яқин алоқада ва диалектик бирликдадир. Бунга ўз-ўзидан эмас, балки одамларнинг мақсадга мувофиқ, онгли фаолияти натижасида эришилади. Объектив шароитлар ва бутун ижтимоий муносабатлар тизими билан чамбарчас боғлиқ бўлган, онгли ниятсиз, керакли мақсадсиз ҳеч нарса қилмайдиган одамларнинг ижтимоий ишлаб чиқаришни ривожланишидаги фаол ролини таъкидлаш лозим. Шунинг учун инсон олдига қўйган мақсадлари ва уларни амалга оширишга қаратилган амалий фаолияти унга бутун ижтимоий ва биринчи навбатда иқтисодий муносабатлар тизимининг таъсирининг намоён бўлишининг ўзига хос шакллари ҳисобланади.

Иқтисодий муносабатларнинг етакчи роли уларни мутлақлаштиришга асос бермайди: ажралмас ижтимоий тизимнинг органик таркибий қисми бўлиб, улар ўзаро алоқалар жараёнида унинг бошқа барча элементларининг (сиёсий, ҳуқуқий, фалсафий, диний, бадий ва б.) таъсирини доимий равишда бошдан кечирадилар.

Тараққиёт иқтисодий ривожланишга асосланади, шунингдек, бир-бирига ва иқтисодий асосга таъсир қилади. Одамларнинг моддий ва маданий турмуш даражасини кўтариш шахснинг ҳар томонлама ривожланиши учун яхши шароитлар яратиш вазифасини ўз ичига олади. Жамиятнинг барча аъзоларининг ҳар томонлама ривожланиши учун шароит яратиш билан боғлиқ муаммоларни изчил ҳал қилиш ишчиларнинг касбий малакаси, маданий ва интеллектуал даражасининг ўсишига олиб келади, ҳар бир инсоннинг қобилиятининг намоён бўлишига ёрдам беради, бу эса натижада илмий-техникавий тезлашишга таъсир қилади, ижтимоий ишлаб чиқаришнинг тараққиёти ва самарали ишлашини таъминлайди.

Назорат саволлари:

1. Бошқарувнинг инсон омилига боғлиқлигини қисқача изоҳлаб беринг
2. Бошқарув услуги турларини кўрсатинг
3. Бошқарувни жараён сифатида қандай изоҳлайсиз?

4. Ўзингиз фаолият олиб бораётган жамоа мисолида ижодий жамоани бошқаришга оид фикрларингизни баён қила оласизми?

Адабиётлар:

1. Тощенко Ж.Т. Социология управления. Учебник. – М.: Центр социального прогнозирования и маркетинга, 2011. – 300 с.
2. Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.
3. Холбеков А.Ж., Жумаев Р.З., Умарова Н.Т. ва бошқалар. Бошқарувнинг ижтимоий-сиёсий йўналишлари / Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги НМИУ, 2007. – 762 б.
4. Холбеков А.Ж., Махмудов И., Равшанов Ф. Замонавий раҳбар: маънавий фазилятлар, психологик қиёфа ва касбий маҳорат. – Т.: Академия, 2008. – 80 б.
5. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. С польск. С.М. Червонной. – М.: Логос, 2005. – 664 с.

Интернет ресурслари

1. www.lib.socio.msu.ru
2. <http://www.socioline.ru>
3. <http://www.socio.rin.ru>
4. <http://www.sociologos.narod.ru>

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-Семинар.

Мавзу: Бошқарув назарияси ва амалиёти: тадрижий ривож ва ҳозирги ҳолати

Режа:

- 1. Ижтимоий менежментда бошқарув назариялари ва концепцияларининг келиб чиқиши ва ривожланиш босқичлари*
- 2. Ижтимоий менежментнинг предмети ва структураси*
- 3. Бошқарув ва менежментнинг замонавий тамойиллари*

Семинар машғулотини олиб бориш тартиби: Тингловчилардан ихтиёрий равишда кичик гуруҳлар шакллантирилади, мавзу бўйича асосий тушунчаларни жавдал ва схемалари шакллантирилади. Тингловчилар ўзлари бажарган амалларини индивидуал ёки гуруҳий тарзда изоҳлаб, сўнг ҳимоя қиладилар.

Семинар машғулотини олиб боришда қўлланиладиган метод: баҳс ва мунозара методи.

“БАҲС-МУНОЗАРА” МЕТОДИ

Метод икки ёки ундан ортиқ шахслар томонидан муайян вақт оралиғи ва қатъий қоидаларга мувофиқ ташкил этиладиган оғзаки баҳс бўлиб, тингловчиларда ўрганилаётган мавзу бўйича эркин, асосли фикрларни билдириш қобилиятларини шакллантиришга хизмат қилади. Ўқув машғулотларида баҳс-мунозарадан фойдаланишда мавзуга доир маълум масалалар ҳал қилинади.

(Изоҳ: бир тингловчига икки марта сўзга чиқишга рухсат этилмайди; ўқитувчи тингловчиларнинг мавзудан четга чиқмасликларини назорат қилиб боради)

Фойдаланиш учун адабиётлар:

1. Тоценко Ж.Т. Социология управления. Учебник. – М.: Центр социального прогнозирования и маркетинга, 2011. – 300 с.

2. Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.

3. Холбеков А.Ж., Жумаев Р.З., Умарова Н.Т. ва бошқалар. Бошқарувнинг ижтимоий-сиёсий йўналишлари / Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги НМИУ, 2007. – 762 б.

4. Холбеков А.Ж., Махмудов И., Равшанов Ф. Замонавий раҳбар: маънавий фазилатлар, психологик қиёфа ва касбий маҳорат. – Т.: Академия, 2008. – 80 б.

5. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. С польск. С.М. Червонной. – М.: Логос, 2005. – 664 с.

2-Семинар.

Мавзу: Ижтимоий менежментнинг базавий тушунчалари: бошқарув цикли; социал технологиялар; ташкилотлар

Режа:

1. *Ижтимоий олдиндан кўра билиш (башорат) ва прогнозлаш*
2. *Ижтимоий менежментнинг муҳим триадаси: ижтимоий режаслаштириш, ижтимоий лойиҳалаштириш, ижтимоий дастурлаш*
3. *Социал технологиялар – ижтимоий менежментнинг муҳим инструменти сифатида*
4. *Ташкилотлар – ижтимоий бошқарувнинг муҳим омили*

Семинар машғулоти олиб бориш тартиби: Тингловчилардан ихтиёрий равишда 4 та кичик гуруҳлар шакллантирилади, ҳар бир гуруҳга битта вазиятнинг 4 жиҳати бўйича алоҳида-алоҳида топшириқ берилади: 1) вазиятнинг салбий жиҳатлари; 2) вазиятнинг ижобий жиҳатлари; 3) рисклар; 4) имкониятлар. Ҳар бир гуруҳ топшириқни маълум муддатда бажаради ва ҳар бир гуруҳ ўз тақдимотларини кетма кет тақдим этади. Тақдимот текст, жавдал ва схемалар кўринишида бўлиши мумкин. Ҳар бир гуруҳнинг вазиятнинг бирор жиҳатини очиб беришига қараб умумий ечим топилади.

Семинар машғулоти олиб боришда қўлланиладиган метод: SWOT таҳлил.

Фойдаланиш учун адабиётлар:

1.Тощенко Ж.Т. Социология управления. Учебник. – М.: Центр социального прогнозирования и маркетинга, 2011. – 300 с.

2.Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.

3.Холбеков А.Ж., Жумаев Р.З., Умарова Н.Т. ва бошқалар. Бошқарувнинг ижтимоий-сиёсий йўналишлари / Ўзбекистон Республикаси Президенти

хузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги НМИУ, 2007. – 762 б.

4. Холбеков А.Ж., Махмудов И., Равшанов Ф. Замонавий раҳбар: маънавий фазилятлар, психологик қиёфа ва касбий маҳорат. – Т.: Академия, 2008. – 80 б.

5. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. С польск. С.М. Червонной. – М.: Логос, 2005. – 664 с.

3- Семинар.

Мавзу: Ижтимоий менежментда инсон омили

Режа:

1. Бошқарувнинг инсон омили: ғоя ва амалиёт
2. Ижтимоий менежментда бошқарув услуги тушунчаси
3. Бошқарув жараён сифатида: иштирокми ёки биргаликдаги иштирок?
4. Ижодий жамоани бошқариш ва ижодий салоҳиятни бошқариш

Семинар машғулотини олиб бориш тартиби: Тингловчилардан ихтиёрий равишда 3 та кичик гуруҳлар шакллантирилади, шулардан битта гуруҳга муаммоли ҳолат ва муайян масалани ҳал ечиш топшириғи берилади, маълум вақтдан сўнг тақдимот имконияти берилади, иккинчи гуруҳ ушбу гуруҳ тайёргарлиги ва тақдимотини назорат қилиб боради ва баҳолайди, учинчи гуруҳ эса назоратчи вазифасини бажаради. Дарснинг кейинги қисмида гуруҳлар ўзаро ўринларини алмаштиришлари мумкин.

Тақдимот текст, жавдал ва схемалар кўринишида бўлиши мумкин. Ҳар бир гуруҳнинг вазиятнинг бирор жиҳатини очиб беришига қараб умумий ечим топилади.

Семинар машғулотини олиб боришда қўлланиладиган метод: Кейс стади услуги.

Фойдаланиш учун адабиётлар:

1.Тощенко Ж.Т. Социология управления. Учебник. – М.: Центр социального прогнозирования и маркетинга, 2011. – 300 с.

2.Усмонов Б.Ш., Хабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.

3.Холбеков А.Ж., Жумаев Р.З., Умарова Н.Т. ва бошқалар. Бошқарувнинг ижтимоий-сиёсий йўналишлари / Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги НМИУ, 2007. – 762 б.

4. Холбеков А.Ж., Махмудов И., Равшанов Ф. Замонавий раҳбар: маънавий фазилатлар, психологик қиёфа ва касбий маҳорат. – Т.: Академия, 2008. – 80 б.

5. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. С польск. С.М. Червонной. – М.: Логос, 2005. – 664 с.

4 - Семинар.

Мавзу: Ташкилотда ижтимоий-руҳий ресурслар ва уларни амалга оширишда эмпирик тадқиқотларнинг ўрни

Режа:

- 1. Тадқиқотга оид социологияда тадқиқот стратегияси ва умумий методологияси муаммоси*
- 2. Ташкилотга оид асосий тадқиқот методлари (дала тадқиқотлари, сўровлар, танлаш, ҳужжатли тадқиқот, экспериментлар)*
- 3. Ижтимоий-руҳий ҳолат ва вазиятларни эмпирик ўрганишининг хусусиятлари.*
- 4. Тадқиқот натижалари ва улардан фойдаланиш*

Семинар машғулоти олиб бориш тартиби: Тингловчилардан ихтиёрий равишда эмпирик тадқиқот тайёрлаш ва ўтказишнинг 3 та босқичига мос тарзда 3 та кичик гуруҳлар шакллантирилади. Бунда: биринчи гуруҳ социологик тадқиқот ҳужжатларини тайёрлаш бўйича назариётчи социологлар ролини бажариши, иккинчи гуруҳ дала тадқиқотларини бажарувчи амалиётчи

социологлар ролини бажариши, учинчи гуруҳ эса тўпланган эмпирик маълумотларни таҳлил этувчи аналитик (таҳлилчи) социологлар ролини бажариши талаб этилади.

Машғулот сўнгида ўқитувчи томонидан ҳар бир гуруҳнинг фаолияти таҳлил қилинади ва баҳоланади.

Семинар машғулотини олиб боришда қўлланиладиган метод: Кичик гуруҳларда ишлаш.

Фойдаланиш учун адабиётлар:

1.Тощенко Ж.Т. Социология управления. Учебник. – М.: Центр социального прогнозирования и маркетинга, 2011. – 300 с.

2.Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.

3.Холбеков А.Ж., Жумаев Р.З., Умарова Н.Т. ва бошқалар. Бошқарувнинг ижтимоий-сиёсий йўналишлари / Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги НМИУ, 2007. – 762 б.

4. Холбеков А.Ж., Махмудов И., Равшанов Ф. Замонавий раҳбар: маънавий фазилатлар, психологик қиёфа ва касбий маҳорат. – Т.: Академия, 2008. – 80 б.

5. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. С польск. С.М. Червонной. – М.: Логос, 2005. – 664 с.

V. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Мустақил ишни ташкил этишнинг мазмуни ва шакли:

Тингловчи мустақил ишни муайян модулни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;
- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

Мустақил таълим мавзулари

1. Ижтимоий менежментда бошқарув назариялари ва концепцияларининг ривожланиш босқичлари
2. Ижтимоий менежментнинг предмети ва муаммолар доираси
3. Замонавий ижтимоий менежментнинг асосий тамойиллари
4. Ижтимоий менежментнинг базавий тушунчалари
5. Ижтимоий менежментда бошқарув цикли
6. Социал технологиялар: тушунча ва моҳият
7. Ўзбекистонда социал технологиялар: дастлабки тажрибалар (“Ақли шаҳарчалар” мисолида)
8. Ташкилотлар ва уларнинг ижтимоий менежмент тизимидаги ўрни
9. Ташкилотлар ва социал технологиялар (“Бизнинг ташкилот ижтимоий менежмент кўзгусида” тақдимоти)
10. Ташкилотда социал алоқалар ва Public relations тизими
11. Ташкилотда ихтилофлар ва уларнинг олдини олиш муаммолар
12. Ижтимоий менежментда прогноз масалалари
13. Ижтимоий режалаштириш истиқболлари (Конкрет ташкилот мисолида)

14. Ижтимоий лойиҳалаштириш: зарурияти ва аҳамияти
15. Ижтимоий дастурлаш ижтимоий менежмент инструменти сифатида
16. Социал технологиялар ва уларни қўллаш истиқболлари
17. Бошқарувда инсон омили
18. Бошқарув услуби (“Менинг жамоам ва раҳбарим” лойиҳаси тақдими)
19. Бошқарувнинг жараён сифатидаги социологик таҳлили
20. Ижодий жамоа ва уни бошқариш муаммолари
21. Жамоадаги ижтимоий-маънавий муҳитни аниқлашга оид эмпирик тадқиқотларни ўтказиш ва олинган маълумотларни таҳлил қилиш услублари.

VI. КЕЙСЛАР БАНКИ

Мини кейс 1.

Меҳнат жамоасида ижтимоий-маънавий муҳитни яхшилаш.

Вазият: Таълим соҳасида фаолият юритаётган меҳнат жамоасининг кўрсаткичлари салбий йўналиш олганлиги аниқланди. Бу ҳолат кадрлар кўнимсизлиги, иш самарадорлигининг пастлиги ҳамда меҳнат низоларининг кўпайганлигида кўзга ташланди. Бундай ҳолатнинг асл сабабларини аниқлаш бўйича ишчи гуруҳи тузилди ва унинг олдига жамоанинг умумий йиғилишига асосланган таклиф ва тавсиялар тақдим этиш вазифаси юклатилди”.

Реал ҳолат: жамоада 400 га яқин ходимлар бўлиб, меҳнат интизоми бузилганлиги оқибатида 20 га яқин ходимлар ишдан олинган, бир қатор ходимларга огоҳлантиришлар берилган. Ишга кечикиш ҳолатлари кўпайганлиги боис, жамоада носоғлом муҳит шаклланган.

Мақсад: Ишчи гуруҳига қўйилган вазифани бажариш бўйича асосланган дастур ишлаб чиқиш.

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

а) Муаммони ҳал этиш бўйича бир нечта версияларни кўриб чиқиш: 1) раҳбариятнинг компетентлиги етарли ёки етарли эмаслиги; 2) иш шароитлари ҳолати; моддий ва маънавий рағбатлантириш тизимидаги муаммолар

б) жамоадаги ижтимоий-маънавий муҳитга салбий таъсир қилувчи ва тўсқинлик қилувчи омилларни аниқлаш

с) вазиятни яхшилаш бўйича таклиф ва тавсияларни шакллантириш

Мини кейс 2.

Болалар кутубхонаси фаолиятида юз берган ҳолатни яхшилаш.

Вазият: “Тошкент шаҳридаги жойлашган болалар кутубхонаси биносини капитал реконструкция қилиш эҳтиёжи туфайли у вақтинчалик шаҳарнинг

бошқа туманида жойлашган мослашмаган бинога кўчирилиши муносабати билан болаларни бадий адабиётлар билан таъминлашда узилишлар пайдо бўлди. Ота-оналар мурожаатларига кўра, ушбу қарорнинг асосли ёки асосли эмаслигини аниқлаш мақсадида ишчи гуруҳи тузилди ва унинг олдига асосланган таклифлар киритиш вазифаси қўйилди.”

Реал ҳолат: Болалар кутубхонаси фондида 20 000 номдаги 800 000 дона китоблар сақланади. Кутубхона шаҳар марказида жойлашганлиги боис у ўқувчилар ва уларнинг ота-оналари орасида машҳур бўлган. Ҳозирда китобларнинг катта қисми шаҳарнинг четроқ қисмида жойлашган ҳудуддаги бошқа бинога ташиб ўтказилган, шунингдек кутубхона ходимлари ҳам янги бинода ўз ишларини давом эттиришмоқда. Бу бинода иситиш тизими носоз, китоб сақлаш жойлари талаб даражасида эмас. Натижада аввалги китобхонларнинг аксарияти бундай ўзгаришлардан норози бўлишяпти.

Мақсад: Ишчи гуруҳига ушбу қарорнинг асосли ёки асоссиз эканлигини аниқлаш бўйича қўйилган масалани ҳал этиш ва тегишли хулосалар бериш бўйича ишни ташкил этиш вазифаси юклатилди.

Кейси бажариш босқичлари ва топшириқлар:

- a) Ушбу кутубхонани вақтинча бошқа бинога кўчириш пайтида яқинроқ ҳудуддан бино танлаш таклифи берилган ёки берилмаганлигини аниқлаш
- b) Мактаб ўқувчиларига китоб етказиб бериш имкониятларини аниқлаш
- c) Ёш китобсеварлар манфаатларини қондириш учун амалга оширилган ишлар ҳолатига баҳо бериш
- d) Ўрганилган ҳолатлар бўйича таклиф ва тавсиялар тайёрлаш

VII. ГЛОССАРИЙ

Инглизча	Русча	Ўзбекча	Мазмуни
Management	управление	Бошқарув	Субъектнинг (бошқарув субъектининг) объектга (бошқариладига нарса ёки инсон, гуруҳ, жамоа ва б.) унинг (уларнинг) хусусиятларини ёки хатти-ҳаракатини мақсадга мувофиқ тарзда ўзгартиришга қаратилган таъсири
Social Management	Оциальный менеджмент	Ижтимоий менеджмент	Социал жараёнларга режалаштирилган мақсадларга эришиш мақсадида таъсир кўрсатиш жараёни
Social group	Социальная группа	Ижтимоий гуруҳ	Ҳар бир аъзоси бошқаларига нисбатан тақсимланган кутилмалар асосида маълум бир тарзда ўзаро хатти-ҳаракат қилувчи индивидлар йиғиндиси
Organization	Организация	Ташкилот	Маълум бир бўйсунуш ва ҳокимият муносабатлар тизимида жалб бўлган одамларнинг катта гуруҳи
Public opinion	Общественное мнение	Жамоатчилик фикри	Жамият аъзоларининг кундалик ҳаёт масалалари ҳақидаги умумий қарашлари
Welfare state	Государство всеобщего благосостояния	Умумий фаровонлик давлати	Фуқароларни имтиёзлар ва нафақаларнинг кенг тўплами

			билан таъминлай оладиган сиёсий тизим
Stability	Стабильность	Барқарорлик	жамиятдаги тинч-тотувлик ва уни мустаҳкамлаш учун шарт-шароитнинг мавжудлиги; ижтимоий қатламлар, кучлар ва сиёсий партиялар ўртасидаги ҳамжиҳатлик вазияти; давлат, жамоат ташкилотлари, фуқаролар ўртасидаги ижтимоий келишув ҳолатининг муттасил давом этиши
Microsociology	Микросоциология	Микросоциология	Инсоннинг юзма-юз жабҳадаги хулқ-атвори ва хатти-ҳаракатларини тадқиқ этиш
Social prosess	<i>Социальные процессы</i>	<i>Социал жараёнлар</i>	<i>Ташкилотлар, ижтимоий гурӯҳлар, одамлар орасидаги муносабатларда юз берадиган ҳодасалар ва ўзаро ҳаракатларнинг мажмуасидир</i>

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнь “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрель “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 май “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июнь “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 август “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли [Фармони](#).

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли [Фармони](#).

16. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрь “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарори.

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 22 февралдаги “Социологик тадқиқотлар ўтказишни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5667-сонли Фармони

18. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 октябрь “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли [Фармони](#).

Ш. Махсус адабиётлар

20. David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.

21. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204.

22. H.Q. Mitchell “Traveller” B1, B2, MM Publications. 2015. 183.
23. H.Q. Mitchell, Marileni Malkogianni “PIONEER”, B1, B2, MM Publications. 2015. 191.
24. Lindsay Clandfield and Kate Pickering “Global”, B2, Macmillan. 2013. 175.
25. Steve Taylor “Destination” Vocabulary and grammar”, Macmillan 2010.
26. Асекретов О.К., Борисов Б.А., Бугакова Н.Ю. и др. Современные образовательные технологии: педагогика и психология: монография. – Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2015. – 318 с. <http://science.vvsu.ru/files/5040BC65-273B-44BB-98C4-CB5092BE4460.pdf>
27. Барков С. А., Зубков В.И. Социология организаций. М.: ЮРАЙТ, 2018.
28. Барков С.А. Организация и рынок: противоборство или согласие? М.: Изд-во Московского университета, 2008.
29. Белогуров А.Ю. Модернизация процесса подготовки педагога в контексте инновационного развития общества: Монография. — М.: МАКС Пресс, 2016. — 116 с. ISBN 978-5-317-05412-0.
30. **Большц Н. Азбука медиа. / Пер. с нем. Л.Ионин, А.Черных. - М.: Европа, 2011. – 136 с. <http://en.bookfi.net/book/1405627>**
31. Гидденс Энтони. Социология. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 704 с.
32. Гидденс Э., Саттон Ф. Основные понятия в социологии. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2018.
33. Гулобод Қудратуллоҳ қизи, Р.Ишмухамедов, М.Нормухаммедова. Анъанавий ва ноанъанавий таълим. – Самарқанд: “Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази” нашриёти, 2019. 312 б.
34. Ибраймов А.Е. Масофавий ўқитишнинг дидактик тизими. методик қўлланма/ тузувчи. А.Е. Ибраймов. – Тошкент: “Lesson press”, 2020. 112 бет.
35. Игнатова Н. Ю. Образование в цифровую эпоху: монография. М-во образования и науки РФ. – Нижний Тагил: НТИ (филиал) УрФУ, 2017. – 128 с. http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/54216/1/978-5-9544-0083-0_2017.pdf.

36. *Йоас Х., Кнебель В. Социальная теория. 20 вводных лекций.* – СПб.: Алетея, 2015. <https://search.rsl.ru/ru/record/01007580496>.
37. *История социологии (XIX – середина XX века).* – М.: ИНФРА-М, 2004. <https://search.rsl.ru/ru/record/01002465303>.
38. Ишмухамедов Р.Ж., М.Мирсолиева. Ўқув жараёнида инновацион таълим технологиялари. – Т.: «Fan va texnologiya», 2014. 60 б.
39. **Кастельс М. Власть коммуникации: учеб. пособие / М. Кастельс; пер. с англ. Н. М. Тылевич; под науч. ред. А. И. Черных; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики».** — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. — 564 с. <https://yadi.sk/d/UC0SzNik3Mj7qk>.
40. *Кимелев Ю.А., Полякова Н.Л. Модерн и процесс индивидуализации: исторические судьбы индивида модерна.* – М.: ИИЦ, 2001.
41. **Коломиец В. П. Социология массовой коммуникации в обществе коммуникационного изобилия // Социологические исследования. 2017. №6. С.3-14.** http://www.isras.ru/index.php?page_id=2624&jid=6721&jn=socis.
42. **Конецкая В.П. Социология коммуникации / В.П. Конецкая.** - М.: Международный университет бизнеса и управления, 1997. – 304 с.
43. Муслимов Н.А ва бошқалар. Инновацион таълим технологиялари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: “Sano-standart”, 2015. – 208 б.
44. *Назаров М.М. Массовая коммуникация и общество. Введение в теорию и исследования / М.М. Назаров.* — М.: Либроком, 2014. — 354 с.
45. Олий таълим тизимини рақамли авлодга мослаштириш концепцияси. Европа Иттифоқи Эрасмус+ дастурининг кўмагида. https://hiedtec.ecs.uni-ruse.bg/pimages/34/3_UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf.
46. *Организационное поведение/ Под ред. С.А. Баркова.* – М.: ЮРАЙТ, 2015.
47. *Осипова Е.В. Патриархи социологии.* – М.: Институт социально-политических исследований РАН, 2011. <https://search.rsl.ru/ru/record/01005063843>

48. Осипова Н.Г. Западная социология в XX столетии: ключевые фигуры, направления и школы. – М.: Канон+РООИ «Реабилитация».

49. Политика и управление в социальной сфере/ Под ред. Н.С.Григорьевой, Н.С.Соловьева. М.: АРГАМАК-МЕДИА, 2018.

50. Тощенко Ж.Т. Социология управления. Учебник. – М.: Центр социального прогнозирования и маркетинга, 2011. – 300 с.

51. Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.

52. Холбеков А.Ж., Жумаев Р.З., Умарова Н.Т. ва бошқалар. Бошқарувнинг ижтимоий-сиёсий йўналишлари / Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги НМИУ, 2007. – 762 б.

53. Холбеков А.Ж., Махмудов И., Равшанов Ф. Замонавий раҳбар: маънавий фазилатлар, психологик қиёфа ва касбий маҳорат. – Т.: Академия, 2008. – 80 б.

54. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. с польск. С.М. Червонной. – М.: Логос, 2005. – 664 с.

IV. Интернет сайтлари:

1. <http://www.gov.uz>
2. <http://www.lex.uz>
3. <http://www.google.uz>
4. <http://www.ziyonet.uz>
5. <http://www.lib.socio.msu.ru>
6. <http://www.socioline.ru>
7. <http://www.socio.rin.ru>
8. <http://www.sociologos.narod.ru>
9. <http://www.socionet.narod.ru>